

סרן הרב נריה כהן, רב יחידת לוטם ומחנה ידין

טלטול כלי שמלאכתו לאיסור

ראשי פרקים

א. הקדמה	ו. הגדרת צורך מקומו
ב. מקור הדין	ז. ראיית הנחלת לוי
ג. היתר כלי שמלאכתו לאיסור	ח. דחיית הנחלת צבי
ד. צורך גופו	ט. ראייה מסוגית נר
ה. כלי שמלאכתו לאיסור ולהיתר	י. למעשה
ו. המשך טלטול	

א. הקדמה

הגמרא במסכת שבת¹ מסיקה להלכה, שמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו או מקומו. היינו, מותר לקחת פטיש ולהשתמש בו על מנת לפצח אגוזים [צורך גופו – שימוש בגוף הכלי], וכן מותר לקחת פטיש הנמצא על הכיסא בכדי לשבת עליו [צורך מקומו – מקום הכלי].

נשאלת השאלה, מה הדין בכלי שמפריע בעצם נוכחותו במקום בו הוא נמצא (כגון מברגה שנותרה במקום בולט בבית הכנסת), האם מותר להוציאו משם?

במילים אחרות, עלינו לברר האם 'צורך מקומו', הכוונה לשימוש במקום בו נמצא הכלי, או שגם כאשר עצם נוכחותו של הכלי במקום מפריעה לאדם, די בכך להתיר את הוצאתו משם.

ב. מקור הדין

אומרת הגמרא בשבת²:

”מאי התירו וחזרו והתירו וחזרו והתירו?... אמר רבא: התירו דבר שמלאכתו להיתר בין לצורך גופו ובין לצורך מקומו, וחזרו והתירו מחמה לצל, וחזרו והתירו דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו - אין, מחמה לצל - לא. ועדיין, באדם אחד - אין, בשני בני אדם - לא, עד שאמרו כל הכלים ניטלין בשבת אפילו בשני בני אדם.”

1. דף קכג, ב.

2. דף קכג, ב.

אומר רבא, שכלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו, אך אין לטלטלו בשביל לשמור עליו.

וכן פוסק השו"ע³:

"כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו, בין לצורך גופו כגון קורנס של זהבים או נפחים לפצוע בו אגוזים, קורדם לחתוך בו דבילה, בין לצורך מקומו דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם, ומותר לו ליטול משם ולהניחו באיזה מקום שירצה. אבל מחמה לצל, דהיינו שאינו צריך לטלטלו אלא מפני שירא שישבר או יגנב שם, אסור".

ג. היתר כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו

צריך לברר מה כלול בהיתר 'צורך גופו', האם דווקא שימוש בכלי המוקצה, לצורך אחד מייעודיו המקוריים מותר או שהוא הדין גם לשימוש שאינו רגיל כלל בכלי זה.

בספר מנחת יעקב (דהן)⁴ כתב, שאסור להניח כלי שמלאכתו לאיסור על חבילת דפים, שכן בגמרא נקטו דווקא דוגמאות של שימושי היתר העומדים שלעיתים עושים בכלי זה, כגון פטיש לפצח בו אגוזים, משמע שלא הותר אלא שימוש בכלי המיועד גם לשימוש היתר (שלפעמים אינו מוצא את המפצח אגוזים ומשתמש בפטיש לכך). הסברה בכך היא, שאע"פ שהשימוש העיקרי לכלי הוא למלאכה אסורה בשבת, האדם יודע שיש לכלי גם שימושים משניים המותרים בשבת, ולא מקצה דעתו משימוש ההיתר, ולכן מותר לטלטלו לצורך גופו המותר בשבת. אבל קורנס אינו מיועד כלל להעמיד בו דפים, אפילו בימות החול, על כן האדם מקצה דעתו ממנו ביחס לשימוש זה ואסור לטלטלו לכך. אף שהתירו טלטול לצורך מקומו, היינו דווקא כאשר יש היתר בגופו, כי שימוש במקומו הוא נספח לשימוש בגופו⁵.

כנגדו כתבו האחרונים, שמלבד שזהו חידוש שלא מצינו בראשונים ובאחרונים, יש על שיטתו שתי קושיות חמורות:

א. הגמרא⁶ אמרה שלשיטת ר' יהודה חצוצרות הם מוקצה, וביארו התוספות⁷ שאין בהם שום שימוש היתר ביום חול, לכן לשיטת ר"י אדם מקצה דעתו מהם מגוף החצוצרות וממקומן, מה שאין כן בשופר להשקות את הילדים, שיש בו שימוש היתר בימי חול. להלכה אנו פוסקים שחצוצרות דינם ככלי שמלאכתו לאיסור, כר' שמעון⁸,

3. אורח חיים סימן שח סעיף ג.

4. חלק העמוד סה אות ח.

5. זו שיטת ר' עקיבא איגר (על השו"ע סימן רסו), וחולק עליו הנזירות שמשון.

6. שבת לו, א.

7. שם לה, ב ד"ה והתניא. לו, א ד"ה הא.

8. לו, א.

ומבואר, שאף שאין לחצוצרה כל שימוש היתר, דנים אותה ככלי שמלאכתו לאיסור. המנחת יעקב התייחס לסוגיא זו, ותירץ שלחצוצרות יש איזשהו שימוש היתר, אך דבריו עומדים כנגד דברי התוספות.

ב. המשנה בשבת⁹ אומרת: "כל הכלים ניטלים בשבת חוץ מן המסר הגדול", ומבאר הגמרא¹⁰ שמסר הגדול אסור לטלטלו משום שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס. מדובר על כלי שהאדם חושש עליו להפסידו, וגם ביום חול אינו משתמש בו לצורך אחר מלבד צרכו האמיתי, לכן הוא מקצה דעתו ממנו לגמרי בשבת.

לכאורה לפי שיטת המנחת יעקב לא כך הייתה צריכה להיכתב המשנה, אלא היה צריך באופן פשוט: 'כל הכלים ניטלים בשבת חוץ מהכלים שאין להם שימוש ביום חול'. שהרי לשיטתו כל דבר שאין לו שימוש היתר ביום חול הופך להיות 'מוקצה מחמת גופו'. אך הגמרא לא אמרה כך, אלא הסבירה שהסיבה שהכלי הפך ל'מוקצה מחמת גופו', זה משום שהאדם בודל ממנו מחמת חסרון כיס, היינו שיש לי קפידא שלא להשתמש בו שימוש היתר, אבל דבר שאין בו שימוש היתר עליו לא מדובר והוא ככל כלי שמלאכתו לאיסור.

במילים אחרות, המנחת יעקב מרחיב את דין 'מוקצה מחמת חסרון כיס', לא רק לדבר שמקפידים עליו שלא להשתמש בו לתשמיש היתר, אלא גם לדבר שמסתמא אין רגילים להשתמש בו באופן המותר. זאת, בניגוד לפשט המשנה, שתלתה את האיסור בכך שמקפיד עליו מחמת חסרון כיס.

ד. כלי שמלאכתו לאיסור ולהיתר

מה הדין בכלי שיש לו שתי פונקציות, גם לשימוש איסור וגם לשימוש היתר?

הפמ"ג כתב¹¹:

"כלי שמלאכתו לאיסור עפ"י הרוב ומיעוטא משתמשין בו היתר אם ניזול בתר הרוב וכו'. ובחידושי הרשב"א¹², מדוכה שיש בה שום דמות, הטעם כקדירה המטלטלת עם התבשיל, הואיל ואיסורה משתמש לאיסור ועכשיו משתמש היתר יעו"ש. משמע קדירה שמבשלין בה ריקנית, מחמה לצל אסור, אע"ג דלפעמים נותנין בה פירות וכדומה, הואיל ורובה לבישול הוה כלי שמלאכתו לאיסור".

הפמ"ג לומד מהרשב"א, שהולכים אחר רוב השימוש. לכן קדירה שרוב שימושה בבישול ומעט שימושה באחסון, הוי כלי שמלאכתו לאיסור.

9. פרק יז משנה ד.

10. קנו, א.

11. משבצות זהב הקדמה לסימן שח.

12. שבת קכג, ב.

לעומת זאת, הביאור הלכה¹³ אומר שלא שייך רוב ומיעוט בדין מוקצה, אלא אם דרך הכלי להשתמש בו לשתי הפונקציות, אפילו שהפונקציה של איסור מצויה יותר, כיוון שמשמש באופן קבוע גם להיתר, לא מקצה דעתו ממנו ויש עליו שם כלי שמלאכתו להיתר.

הנפקא מינה היא: פלאפון שרואים בו את השעון ומשמש לכך, במקרה שאינו מוקצה מחמת חסרון כיס, לפי הפמ"ג הינו כלי שמלאכתו לאיסור, ולפי הביאור הלכה הוא כלי שמלאכתו להיתר.

ה. המשך טלטול

כתב השו"ע¹⁴ שאדם המטלטל כלי לצורך מקומו והכלי בידו, יכול להמשיך להעבירו גם אחרי שכבר אינו במקום המפריע. למשל, אם יש פטיש על השולחן ואדם רוצה לאכול על השולחן, לא אומרים שאחרי שהאדם הוציא את הפטיש מגבולות הגזרה של השולחן צריך לעזובו, אלא אומר יכול לטלטלו עד למקומו.

המקור לכך הוא בגמרא בשבת¹⁵, שמביאה מחלוקת האם מותר לטלטל כלי לצורך 'דבר שאינו ניטל בשבת'. ושואלת הגמרא, שאם 'אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת', כיצד אפשר לכפות כלי על גבי ביצה מוקצה כדי שלא תשבר? ומשיבה: שנוטל את הכלי לצורך מקומו ואחר כך מניחו על הביצה. למדו מכך התוספות¹⁶ שכלי שמלאכתו לאיסור ואדם טלטלו לצורך מקומו והוא בידו אפשר להניחו היכן שרוצה:

"אם התחיל לטלטלו בשביל שצריך לגופו או למקומו מותר להוליכו אפילו בחדרו אם ירצה דהא חזינא הכא דהואיל וצריך למקומו או לגוף הכלי כופהו על הביצה".

המג"א¹⁷ כתב שזהו עיקרון כללי בהלכות מוקצה, שכאשר המוקצה בידו אפשר לטלטלו להיכן שרוצה.

הדבר מוכח גם מהרמ"א¹⁸, שכתב שאדם ששכח כיס של מעות בידו ונכנסה שבת, מותר לו לקחת אותו להיכן שהוא רוצה, וא"כ נמצא שאפילו מוקצה מחמת גופו, מהרגע שהוא בידו של האדם מותר לטלטלו לאן שרוצה.

13. סימן שח סעיף ג ד"ה קרדום.

14. סימן שח סעיף ג.

15. דף מג, א.

16. ביצה ג ב ד"ה אבל, וכן הר"ן רשב"א ומרדכי שם

17. סימן שח סק"ח, וסימן רסו סק"יט

18. רסו סעיף יב.

אולם יש גמרא¹⁹ שנראית כסותרת לדן זה:

"אמר רבי יוסי ברבי חנינא: שמעתי שאם בא להדליק אחר שש תקיעות - מדליק, שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת להוליך שופרו לביתו. אמר לו: אם כן, נתת דבריך לשיעורין? אלא מקום צנוע יש לו לחזן הכנסת בראש גגו, ששם מניח שופרו, לפי שאין מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות".

הגמרא אומרת שאחרי התקיעה השישית, השבת לא נכנסת מיד, אלא יש קצת שהות כדי שהתוקע ילך ויצניע את השופר. לכאורה מכך שנתנו לתוקע זמן לטלטל את השופר, משמע שאחרי כניסת שבת אסור לו לטלטל את השופר, ואף על פי שהוא בידו.

המג"א²⁰ משיב על כך וכותב, שבאמת מותר לטלטל את השופר בשבת כיוון שהוא כבר בידו, אלא שאם אפשר להתארגן לפני שבת שהוא לא יצטרך לטלטל את זה, עדיף.

הגר"א²¹ חולק על המג"א, ואומר שמכך שהגמרא אומרת שנתנו לתוקע זמן, משמע שצריך את הזמן הזה, ואם כן לא ייתכן שאם הגיע הדבר לידו של האדם מותר לטלטלו. ולכן אומר הגר"א שכאשר יש פטיש על השולחן ואדם רוצה לאכול על השולחן, מותר לקחת את הפטיש ולהניחו היכן שרוצה. אבל אם בכניסת השבת יש בידו של האדם כלי שמלאכתו לאיסור והכלי לא נלקח לצורך מקומו, אסור לו לטלטל את הכלי וצריך להשליכו מידו. ובתוך שבת מותר רק כשהתחיל לטלטל ברשות, אך אם היה אסור לו לטלטל, אע"פ שהחפץ בידו צריך להשליכו ולא להמשיך לטלטלו.

שיטה נוספת היא של הדרך חיים²² ואבן העוזר²³, וכן היא מסקנת הביאור הלכה²⁴, שיש הבדל בין מוקצה מחמת גופו לבין כלי שמלאכתו לאיסור, כלי שמלאכתו לאיסור יש בו היתר טלטול לצורך גופו ומקומו, וכיוון שיש בו היתר טלטול באופן כללי, כשהוא נמצא בידו של האדם בשבת מותר להמשיך לטלטלו. לעומת זאת, מוקצה מחמת גופו, שאין בו היתר טלטול באופן כללי, אסור לטלטלו גם שהוא בידו.

נשאלת השאלה, איך הם יסבירו את הסוגיה של שופר, מדוע צריך לזרקו הרי זה כלי שמלאכתו לאיסור? מתרץ אבן העוזר שגופא בגלל קושיה זו הגמרא²⁵ מסיקה, שמה ששינוי שתקעו בשופר הכוונה **לחצוצרה**, שלפי התוספות היא מוקצה מחמת גופו, אבל לעולם כלי שמלאכתו לאיסור שהגיע לידו של האדם, מותר לטלטלו לאן

19. שבת לה, ב.

20. סימן רסו ס"ק יט.

21. סימן רסו ד"ה ומי ששכח.

22. טלטול המוקצה סעיף א.

23. סימן רסו.

24. סימן רסו סעיף יב ד"ה יכול לילך.

25. שבת לו, א.

שרוצה.

ו. הגדרת צורך מקומו

עתה ננסה לברר את ההגדרה של 'צורך מקומו'. כדי להבין את הדיון אציג שאלה מעשית שתעזור לנו להבין מהו הדיון: כאשר יש פטיש על הספה בשבת, ורוצים להעביר את הפטיש לארון כלי העבודה, לא כי צריך את מקום הפטיש, אלא כי רוצים שהספה תהיה מסודרת. האם העברה כזאת נחשבת ל'צורך מקומו'?

ראינו בגמרא לעיל את דברי רבא:

"אמר ליה רבא: מכדי התירו קתני, מה לי לצורך גופו מה לי לצורך מקומו?"

רש"י מבאר:

"מה לי גופו מה לי מקומו - תרווייהו צורך נינהו".

דרך אחת להבין את הדברים היא: כל עוד יש לאדם צורך בהעברת הכלי, לא משנה האם זה צורך גופו או מקומו, ואפילו כאשר העברת החפץ היא משום שהוא מפריע במקומו, מותר לטלטלו. ומה שאסור זה רק מחמה לצל, משום שבוזה האדם דואג לחפץ.

אבל אפשר גם לומר אחרת: חכמים התירו את השימוש בגופו של החפץ, וכמו כן התירו את השימוש בפועל במקומו של החפץ. דהיינו להוציא את הפטיש ולשים שם כרית, אבל להוציא את הפטיש ולהשאיר את המקום ריק, בטענה: 'אני רוצה את המקום ריק' – זה לא נקרא צורך מקומו.

בדבר זה נחלקו האחרונים. בשו"ת נחלת לוי²⁶ האריך מאד לאסור, ואומר שכדי להעביר את החפץ צריך שיהיה שימוש בפועל במקומו. ועיקר ראייתו מדברי הרשב"א²⁷ והרי"א²⁸, כמו שיבואר לקמן.

לעומת זאת, בספר אז נדברו²⁹ נוקט, בעיקר מצד הסברא, שגם הצורך בכך שהמקום יהיה ריק מוגדר צורך מקומו, וכ"כ כדבר פשוט ר' עקיבא איגר³⁰ והחזו"א³¹.

26. חלק ב סימן כ.

27. בחידושו לביצה כח, ב. ובספרו עבודת הקודש, בית מועד סוף שער שני. ועיין תשובות הרשב"א סימן תרו.

28. פרק ג הלכה ו אות ז.

29. חלק ח סוף סימן ל.

30. הגהות השו"ע סימן רעט על המ"א ס"ק יב.

31. אורח חיים סימן מג ס"ק ז.

ז. ראיית הנחלת לוי

המקור המרכזי לדן זה הוא גמרא בביצה³²:

"אמר רב יהודה אמר שמואל: שפוד שצלו בו בשר - אסור לטלטלו ביום טוב. רב אדא בר אהבה אמר רב מלכי: שומטו ומניחו בקרן זוית. אמר רב חייה בר אשי אמר רב הונא: והוא שיש עליו כזית בשר. רבינא אמר: אף על פי שאין עליו בשר מותר לטלטלו, מידי דהוה אקוץ ברשות הרבים".

מבואר שאדם שהשתמש בשיפוד וצלה עליו בשר, ולאחר שסיים לאכול הוא רוצה להזיז את השיפוד, אם יש על השיפוד בשר, מטלטל את השיפוד אגב הבשר. לדעת רבינא, אפילו אם אין בשר על השיפוד, מותר לטלטלו שמא יזיק, כשם שקוץ ברה"ר מותר לטלטלו שמא יזיק.

שאלו הראשונים מדוע הגמרא מתייחסת לשיפוד כמוקצה, ואף השוותה את השיפוד ל'קוץ ברה"ר' שהוא מוקצה מחמת גופו, הרי השיפוד הוא כלי?

מצינו בכך ארבעה הסברים בראשונים:

- א. התוספות כתבו³³ שהשיפוד המדובר אינו כלי אלא הוא קוץ בעלמא, ולכן הוא מוקצה מחמת גופו. וכ"כ הטור³⁴, שקוץ של עץ אסור לטלטלו אחר שימוש משום שאינו כלי, וההיתר לטלטלו הוא מדין קוץ. נראה שהתוספות והטור למדו, שמדובר על חתיכת עץ שאין בה שימוש חוזר אחר הצליה, ולכן היא 'מוקצה מחמת גופו'.
- ב. הרשב"א כתב³⁵ שמירי בשיפוד של מתכת והוא כלי שיש עליו חתיכות בשר קטנות, ולכן הוא 'מוקצה מחמת מיאוס'. הסוגיה עוסקת ביום טוב, וק"ל כר' יהודה ביו"ט שמוקצה מחמת מיאוס אסור. ואומר הרשב"א שמוקצה מחמת מיאוס מותר לצורך גופו ומקומו, שאל"כ גם צלחות הם מוקצה מחמת מיאוס לאחר הסעודה ואסור לטלטלם לצורך מקומם, אלא על כרחך מותר לטלטל 'מוקצה מחמת מיאוס' לצורך גופו ומקומו כאשר יש עליו תורת כלי. ואם הצלחות בבית, ההיתר להוציאם הוא מדין 'גרף של רעי'.
- ג. הרא"ה³⁶ מסביר גם הוא את הסוגיה מדין 'מוקצה מחמת מיאוס', אלא שמסתימת לשונו משמע שאסור לטלטלו כלל, כמוקצה גמור.
- ד. הריא"ז כתב³⁷ שהקוץ הוא מוקצה מצד שהוא כלי שמלאכתו לאיסור. ואף על פי שביו"ט מותר לצלות, ולכן כל עוד הוא צולה השיפוד הוא בגדר 'כלי שמלאכתו להיתר', לאחר שהאדם סיים את הצליה, חכמים נתנו לשיפוד את הדין שיש לו בשבת, והגדירו אותו 'כלי שמלאכתו לאיסור'. זוהי גזירת חכמים, שגזרו על השיפוד

32. דף כח, ב.

33. שם.

34. סימן תקיח. וכן כתב גם השו"ע שם בסעיף ג.

35. חידושי הרשב"א ביצה כח, ב.

36. שיטת הקדמונים, ביצה כח, ב.

37. פרק ג הלכה ו אות ז.

אחר גמר שימושו ביו"ט, כדי שלא יתירו לטלטלו בשבת.

מדברי הרשב"א והרי"ז שהשיפוד הוא 'מוקצה מחמת מיאוס' ועל כן מותר לטלטלו רק לצורך גופו או מקומו, ולא לצורך הסרת הקוץ ממקום הילוך הרבים, הוכיח הנחלת לוי³⁸ שטלטול דבר לצורך מקומו זהו דווקא לצורך שימוש במקום בפועל, ולא בכדי להרחיחו משם מצד עצמו.

הנחלת לוי מכריע כך לדינא אע"פ שיש אחרונים שחולקים, משום שבראשונים לא מצינו חולקים.

ח. דחיית הנחלת צבי

אלא שכאשר נעיין ניווכח, שאע"פ שאכן הרשב"א ורי"ז סוברים שכאשר אינו צריך לשימוש את מקומו אינו נחשב צורך מקומו, ראשונים אחרים חולקים על כך.

כפי שהתבאר, התוספות העמידו שמדובר בשיפוד שאינו כלי, משמע, שאם היה השיפוד כלי בכל הגדרה שהיא, היה מותר לטלטלו משום שזהו טלטול לצורך גופו ומקומו, וכפי שכתב רבינו ירוחם³⁹:

"שפוד אחד שצלו בו ולא נשאר בו שום דבר, שומטו ומניחו בקרן זוית, כלומר מטלטלו כלאחר יד ומניחו במקום שלא יזיק, כך פשוט בביצה. ואם הוא במקום שאינו מזיק אסור לטלטלו, זולתי כשצולה בו. ומאחר שאינו עושה מעשה כלי אלא מעשה קוץ בעלמא לא התירו לטלטלו אלא לצורך גופו. וכן נראה סברת התוספות".

מבואר שאם היה מדובר על שיפוד שהוא כלי לא היינו נזקקים להיתר קוץ ברה"ר, ורק מפני שהשיפוד מותר לצורך גופו בלבד אנו זקוקים להיתר של קוץ ברה"ר. משמע שאם היה מותר לטלטלו לצורך מקומו לא היינו צריכים להיתר של נזק, דפשיטא דטלטול מחמת הנזק שעלול להיגרם ממנו הוא בכלל טלטול לצורך מקומו. ומי לנו כרבינו ירוחם כדי להעיד שכך היא כוונת התוספות.

כך עולה מדברי השיטה מקובצת בסוגיה זו⁴⁰:

"מדי דהוה אקוץ ברשות הרבים - וא"ת והא כלי הוא ובלאו הך טעמא לישירי? ויש מפרשים דבשפוד של עץ מיירי דאינו מקבל טומאה ואין תורת כלי עליו. ולא נהיר, דאי בשייחדו מבעוד יום, הא איכא תורת כלי עליו לגמרי. ואי לא ייחדו מבעוד יום אלא שנטלו היום לצלות, הא לקמן מספקא לן טובא גבי חזרא אי שרי או לא, והיכי נקט לה הכא להדיא.

38. הנ"ל.

39. תולדות אדם וחווה נתיב ד חלק א דף ל טור ד ד"ה החלק.

40. ביצה כת, ב ד"ה מידי.

ההנכון משום דהוי מוקצה מחמת מיאוס הוא".

כלומר השטמ"ק מבין שאם זה היה כלי, מותר לטלטלו, משמע שלהזיז דבר שמפריע לי נחשב כצורך מקומו.

בתלמידי הרשב"א⁴¹ כתוב:

"רבינא אמר אע"ג דלית בה בשר שרי מידי דהוה אקוץ ברשות הרבים - ק"ל בלאו הכי לישתרי דכלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו שרי, תרצו בתוספות שאין לזה דין כלי אע"פ שהוא כלי לקבל טומאה והקשה רבינו נ"ר מי גרע ממקלות דאמר ר' אליעזר שבת קכ"ג ע"ב קנים ומקלות וגלוסטרא כולן קודם התרת כלים נשנו כלומר דלאחר התרת כלים הכל מותר אלא י"ל דהוה ליה מוקצה מחמת מיאוס ואע"ג דשמואל כר' שמעון ס"ל וכו'".

מפורש בדבריהם שאם השיפוד היה כלי שמלאכתו לאיסור, שמותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו, לא היינו נזקקים להיתר 'קוץ ברה"ר'. משמע שלדעתם טלטול דבר המפריע נכלל ב'צורך מקומו'.

נראה לחזק זאת מצד הסברה, שכן רש"י באר שמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו, משום ששניהם צורך ניהו. על דרך זו, נראה שלא אסרו לבעלת הבית להעביר את פטיש מהסלון לפני הגעת אורחים, שהרי העברתו היא צורך השבת מבחינת המארחת, שכאשר הבית מבולגן אין לה בית. כמו כן, יש לומר לגבי שעון מעורר שמצלצל, שאם לא נזיז אותו לא רק את מקומו הוא תופס את כל המרחב, והעברתו היא לצורך המרחב שסביבו, לכן העברתו נחשבת 'לצורך מקומו' ומותרת.

ט. ראייה מסוגיית נר

מעבר לכך, יש להוכיח מסוגיה אחרת⁴², שראשונים נוספים מסכימים לכך שטלטול לצורך מניעת הפרעה במקום שמונח בו, נחשב כ'צורך מקומו':

"רב כרבי יהודה סבירא ליה, והא בעו מיניה דרב מהו לטלטולי שרגא דחנוכתא מקמי חברי בשבתא, ואמר להו שפיר דמי? שעת הדחק שאני. דהא אמרו ליה רב כהנא ורב אשי לרב הכי הלכתא? אמר להו כדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק".

רב סובר כר' יהודה שאם התקצה בבין השמשות התקצה לכל היום. ומקשה הגמרא שהרי רב התיר לטלטל את הנרות שדלקו בערב שבת מפני ה'חברי' [אומה

41. ביצה כח, ב.

42. שבת מה, א.

פרסית שהציקה לישראל⁴³], כלומר הנרות כאן מפריעים מחמת ה'חברי' ולכן מותר לטלטלם אחר שכבו על סמך ר' שמעון דוחה הגמרא ואומרת שלעולם רב סובר כר' יהודה, אלא 'כדאי הוא ר' שמעון לסמוך עליו בשעת הדוחק'.

התוספות⁴⁴ סבורים שר' כבוי דינו ככלי שמלאכתו לאיסור, ואם כן משמע, שאם הנר לא התקצה מחמת האש לכל היום, אף שהוא מוקצה מחמת איסור, מותר לטלטלו מפני ה'חברי'.

מכאן נראה להוכיח, שדבר שהוא מפריע במקומו, אף שאינו צריך באופן ישיר את מקום המחץ, נידון כ'צורך מקומו' שלצורך כך מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור.

בנחלת לוי⁴⁵ התקשה בגמרא זו על פי שיטת הרשב"א, ורצה לומר שגם בהו"א יש כאן היתר מיוחד. אך קשה לומר זאת, משום שהגמרא רצתה להביא מכאן ראייה שר' פוסק כר' שמעון.

נראה, שהרשב"א הולך לשיטתו⁴⁶ שסובר שר' הוי כלי שמלאכתו להיתר, ולכן לשיטתו אין מכאן ראייה. אבל לראשונים האחרים, שהסבירו שר' הוא כלי שמלאכתו לאיסור, יש מכאן ראייה לכך שצורך מקומו כולל גם דבר שמפריע לי שנמצא במקום, כיוון שאני רוצה את המקום פנוי ממנו.

י. למעשה

לדעת ראשונים ואחרונים רבים, מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור, כשנוכחותו עצמה מפריעה לאדם, ומחשיבים זאת כ'צורך מקומו', וניתן לסמוך על דבריהם בדין דרבנן של 'מוקצה' אפילו שלא בשעת הדוחק.

אף על פי כן, אם אפשר בנקל שלא להיכנס למחלוקת הראשונים, נכון לעשות כן. למשל: אם ניתן להזיז את הפטיש מהספה ולשבת במקומו או לתת שם כרית, עדיף (אע"פ שלכאורה זו הערמה, מצינו בירושלמי הערמה לטלטל דבר מחמה לצל, קל וחומר כאן).

מכאן לשאלה שבה פתחנו. כאשר בבית הכנסת כלי שמלאכתו לאיסור המפריע בעצם נוכחותו, נראה שיש להקל לטלטלו משם למקום אחר. משום שהסרת הכלי המפריע במקום נחשבת לטלטול ל'צורך מקומו'.

43. ראה רש"י ביצה ו, א ד"ה דאיכא חברי.

44. וכן רוב הראשונים, וכ"כ המשנ"ב רעט סק"יט.

45. הנ"ל.

46. בדף קכב, ב.